

of the Criminal Code of Ukraine, an indication of a socially dangerous act in the form of their implementation.

As a result of the study, the authors come to the conclusion about the further actualization of the problematic of the objective side of the criminal offense provided for in Art. 210 of the Criminal Code of Ukraine. It is supported the proposal to cover the analyzed criminal law prohibition and other budget violations close in public danger to those directly named in Art. 210 of the Criminal Code of Ukraine to budget violations. It is proposed to determine the objective side of Part 1 of Art. 210 of the Criminal Code of Ukraine in the form of a socially dangerous act in the form of an action: misuse of funds, other expenditures of state or local budgets, or state or local extra-budgetary funds, or the implementation of an inter-budgetary transfer committed contrary to the law or a decision on the local budget. Considering that the analysis of the forms of committing a criminal offense under Art. 210 of the Criminal Code of Ukraine, testifies that it can be committed only in the form of active behavior of the subject of a criminal offense, it is proposed in Part 2 of Art. 210 of the Criminal Code of Ukraine to replace the instruction from an act with an action.

Key words: objective side, socially dangerous act, criminal offense, misuse, expenditure, implementation of intergovernmental transfer, budget, budget funds.

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2021.66.38>
УДК 343.1

Анна Олександрівна Наумова
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології факультету № 6

ORCID 0000-0002-4273-8068
E-mail: syhovilina@i.ua

*Харківський національний університет внутрішніх справ
Міністерства внутрішніх справ України*

РЕАБІЛІТАЦІЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ, ЗАКОНОДАВСТВА ТА ПРАКТИКИ

На основі дослідження було визначено елементи реабілітації, обґрунтовано необхідність відшкодування не лише майнової та моральної шкоди, але й фізичної шкоди реабілітованому, сформовано авторське визначення реабілітації у кримінальному процесі та запропоновано доповнити Кримінальний процесуальний кодекс України главою «Реабілітація».

Ключові слова: реабілітація, фізична шкода, фальсифікація доказів, застосування фізичного чи психічного насильства, відповідальність держави перед реабілітованим.

Постановка проблеми. Права людини, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека є найвищою соціальною цінністю в державі. Відповідно до вимог ст. 3 Конституції України держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а тому права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Цей конституційний принцип дотримання прав людини, у тому числі у сфері кримінального судочинства, обмежує дії держави, її органів та посадових осіб.

За даними Департаменту процесуального керівництва Генеральної прокуратури України деякі оперативні працівники, слідчі під час розслідування злочинів допускають фізичне і психічне насильство, фальсифікацію доказів та інші серйозні порушення прав і свобод особи. Кримінально-процесуальними наслідками фальсифікації доказів, насильства, катування є притягнення невинуватої особи до кримінальної відповідальності, незаконне звільнення підозрюваного або обвинуваченого від кримінальної відповідальності, винесення неправосудного вироку, ухвали або постанови. Державні органи та їх посадові особи, у зв'язку з недосконалістю чинного кримінально-процесуального та кримінального законодавства, не забезпечують проведення оперативного і неупередженого розслідування кожного факту фальсифікації доказів, протиправного насильства, катування, застосованого до особи під час досудового розслідування.

Слід зазначити, що судами України у 2014 р. постановлено 322 виправдальних вироків у 2015 р. – 306, 2016 р. – 311, 2017 р. – 140 , у 2019 р. – 171 вирок [1]. Офіційна статистика у зв'язку з її недосконалістю не дозволяє достовірно визначити кількість осіб, конституційні права і свободи яких були порушені або обмежені на досудовому слідстві. Виправдальні вирокі в Україні становлять 0,2 %, Республіці Білорусь – 0,3 %, Російській Федерації – 0,8 %, Канаді – 3 %, Євросоюзу – 20 %. Водночас, незначна кількість осіб (0,4 %) зверталася до судових органів України про поновлення порушених прав і свобод, відшкодування шкоди, завданої незаконним і необґрунтованим кримінальним переслідуванням, незаконним засудженням.

За даними аналітиків, органи досудового розслідування проводять незаконне і необґрунтоване кримінальне переслідування відносно кожної другої особи. Національна система органів кримінальної юстиції України на належному рівні не забезпечує захист прав і свобод людини у кримінальному процесі. Про це свідчать матеріали слідчої, прокурорської, судової практики, результати наукових досліджень, правова статистика.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми реабілітації досліджували в радянській період – Б. Т. Безлепкін, І. Л. Петрухін, М. І. Пастухов, М. С. Строгович та інші вчені, у сучасний період. В. Бойцова, Р. В. Гаврилюк, А. М. Глибіна, О. О. Корнеєв, О. М. Матвеев, О. О. Подопригора , О. В. Капліна, М. Р. Мазур, В. Т. Нор, М. Є. Шумило. Проте, у більшості наукових праць із цього питання досліджуються поняття і підстави реабілітації. Водночас, практично відсутні наукові дослідження, присвячені проблемам відшкодування фізичної шкоди, завданої реабілітованому, та відповідальності держави перед реабілітованим.

Мета дослідження. Враховуючи викладене, метою статті є аналіз наявних наукових підходів, кримінального процесуального законодавства України та інших держав щодо визначення сутності реабілітації.

Відповідно до поставленої мети у статті планується вирішити такі завдання: виокремити елементи реабілітації, надати поняття фізичної шкоди, спричиненої особі не винуватій у вчиненні злочину, визначити поняття реабілітації, а також запропонувати шляхи вдосконалення Кримінального процесуального кодексу України.

Викладення основного матеріалу. Гарантії забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина в кримінальному судочинстві повинні визначатися чинним конституційним, кримінальним та кримінально-процесуальним законодавством, фундаментальними науковими розробками у сфері реабілітації, здатністю органів досудового розслідування, прокуратури і суду протидіяти злочинності у відповідності до вимог кримінально-процесуального закону і не допускати незаконне і необґрунтоване кримінальне переслідування, незаконне затримання, незаконне застосування запобіжного заходу, незаконне засудження до особи невинуватої у вчиненні злочину.

Кримінальне переслідування особи, яка вчинила злочин, повинно бути законним, відповідати вимогам кримінального процесуального закону і бути обґрунтованим, тобто мати достатню повноту і переконання, що зібрані докази вказують на наявність ознак злочину. Законність кримінального переслідування зобов'язує органи слідства, прокуратури і суд неухильно виконувати встановлений законом порядок провадження у кримінальній справі, здійснювати процесуальні дії на законних підставах і у передбаченій законом процесуальній формі, обґрунтувати свої рішення у відповідності з нормами матеріального і процесуального права.

Як свідчить правозастосовна практика, держава не забезпечує ефективний захист людини і громадянина від незаконного і необґрунтованого кримінального переслідування, незаконного засудження, що призводить до порушення конституційних прав і свобод особи у кримінальному процесі. Вважаємо, що кримінальне переслідування є незаконним, коли слідчий, прокурор допустили порушення встановленого кримінальним процесуальним законом порядку провадження у кримінальній справі, здійснювали процесуальні дії, не дотримуючись вимог закону та передбачених законом підстав, що призвело до грубого порушення прав і свобод суб'єктів кримінального судочинства. Для реабілітації особи не має значення, які були допущені порушення норм закону слідчим, прокурором. Визначальним для реабілітації є незаконне і необґрунтоване кримінальне переслідування, незаконне засудження.

У юридичній літературі немає чіткого і однозначного визначення поняття реабілітації. Так, Б. Т. Безлепкін [2, с. 62-63], Т. Т. Таджиєв [3] у своїх працях реабілітацію ототожнюють з фактом виправдання особи чи закриття щодо неї кримінальної справи за відсутністю події або складу злочину, недоведеністю участі обвинуваченого у вчиненні злочину. Іншу точку зору у своїх дослідженнях виражають М. І. Пастухов [4], Н. Я. Шило [5], М. Є. Шумило [6], зазначаючи, що реабілітація – це ви-

знання уповноваженими органами невинуватості особи у відповідному процесуальному рішенні і відновлення її порушених прав. Л. В. Бойцова [7], О. В. Капліна [8] є прибічниками погляду реабілітації, як процедури відновлення прав і репутації невинних осіб, підданих необґрунтованому кримінальному переслідуванню. Дискусійною є точка зору О. М. Матвєєва [9], який вважає, що реабілітація закріплює тільки процедуру визначення права на реабілітацію, а не фактичну реабілітацію фізичної чи юридичної особи, котра проходить з використанням інших правових механізмів. У зв'язку з цим автор пропонує застосування заходів соціального захисту, які дозволяють поновити (або компенсувати) порушені права осіб. Дана точка зору є спірною. Від правильного розуміння сутності реабілітації значною мірою залежить визначення поняття реабілітації, формування теоретичних положень інституту реабілітації та унормування в КПК України, умов і підстави реабілітації, відшкодування шкоди, завданої особі незаконним і необґрунтованим кримінальним переслідуванням, незаконним засудженням.

Сутність реабілітації розкривають її основні елементи. Водночас, в теорії кримінально-процесуального права вони недостатньо досліджені. Науковий аналіз юридичної літератури, результати нашого дослідження дозволили нам зробити висновок про те, що основними елементами реабілітації, які розкривають її сутність є:

- процесуальний акт реабілітації прокурора – постанова про закриття кримінального провадження відносно особи, за відсутністю події або складу злочину, недоведеністю її участі у вчиненні злочину;

- процесуальний акт реабілітації судді, суду – виправдувальний вирок, коли не встановлено подію злочину, коли в діянні підсудного немає складу злочину, коли не доведено участі підсудного у вчиненні злочину;

- процесуальний акт реабілітації судді – постанова про закриття кримінального провадження відносно особи за результатами попереднього розгляду при наявності обставин, які вказують на відсутність події злочину або відсутність складу злочину;

- процесуальний акт реабілітації суду апеляційної, касаційної інстанції – постанова про закриття кримінального провадження відносно особи за реабілітуючими підставами;

- процесуальний акт реабілітації суду апеляційною, касаційною інстанції – ухвала про скасування неправосудного вироку суду першої інстанції та закриття кримінального провадження відносно особи за реабілітуючими підставами;

- процесуальний акт реабілітації суду апеляційної, касаційної інстанції – ухвала про скасування постанови суду першої інстанції щодо застосування до особи примусових заходів медичного чи виховного характеру і закриття кримінального провадження;

- поновлення порушених прав і свобод реабілітованого та усунення інших негативних наслідків незаконного і необґрунтованого кримінального переслідування, незаконного засудження, неправосудного судового рішення про застосування примусового заходу виховного чи медичного характеру;

– відшкодування реабілітованому завданої шкоди за рахунок держави у повному обсязі.

Вважаємо, що підлягає відшкодуванню не тільки матеріальна, моральна шкода але й *фізична*, завдана особі незаконним і необґрунтованим кримінальним переслідуванням, незаконним засудженням.

Слід зауважити, що здоров'я людини – найвища соціальна цінність в державі. Невід'ємне право громадянина – право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49 Конституції України). Це право в міжнародній практиці зазначається як фундаментальне. Слід зазначити, що незаконними процесуальними рішеннями, діями посадових осіб органів досудового розслідування та суду, завдається шкода здоров'ю особи, не винуваті у вчиненні злочину, але в чинному кримінальному процесуальному законодавстві не визначені її поняття та процесуальний механізм відшкодування. Так, співробітники міліції м. Дніпропетровська протягом десяти годин катували М., який не скоював злочин, але зізнався у крадіжці після отриманих переломів ребер, розривів сухожиль і м'язів [10]. *Викладене свідчить про те, що зазначені ушкодження є наслідками фізичної шкоди, завданої здоров'ю особи, невинуваті у вчиненні злочину.*

У юридичній літературі дискусійне питання щодо поняття фізичної шкоди у кримінальному праві. Так, О. В. Грищук вважає, що фізична шкода є матеріальною, з природно наукової точки зору, і, разом із тим, нематеріальною – це будь-які негативні зміни в організмі людини, котрі перешкоджають нормальному, з біологічної, фізіологічної, психічної точок зору, проходженню усіх психофізичних процесів людини. Негативні зміни настають в організмі, тобто в матеріальній сфері, потерпілого під впливом певних зовнішніх факторів. Зміни, у свою чергу, можуть потім призвести до негативних явищ у психічному стані, а також у майні особи [11]. Слушною є думка Е. П. Гаврилова, який розмежував моральну і фізичну шкоду, при цьому обидва види шкоди заподіюються безпосередньо особистості і викликають страждання – природну форму наслідків заподіяння шкоди особистості потерпілого. Їх основна відмінність полягає в тому, що моральна і фізична шкода відбивається в різних сферах людської життєдіяльності: відповідно ідеальної (духовної) і матеріальної (тілесної), що передбачає і відмінність використовуваних принципів оцінки заподіяної шкоди та її компенсації [12]. Зазначене свідчить про те, що в юридичній літературі відсутній єдиний підхід до визначення поняття фізичної шкоди. У зв'язку з цим, вважаємо, що для визначення поняття фізичної шкоди в кримінальному процесуальному праві необхідно проаналізувати поняття здоров'я в медичному та біологічному аспектах.

У медичній літературі зазначено, що здоров'я – це стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб або фізичних дефектів» [13]. У зазначеній дефініції викладені три самостійні категорії здоров'я: біологічний (фізіологічний), психологічний і соціальний. Водночас дослідники відзначають, що в загальних рисах, здоров'я на біологічному рівні можна охарактеризувати як стан, протиле-

жний хворобі. При цьому здоров'я не має чітких меж, тому що включає різні перехідні стани. Насамперед здоров'я – це природний стан організму, який характеризується повною врівноваженістю із зовнішнім середовищем (біосферою) і відсутністю будь-яких виражених хворобливих змін [14]. Стан здоров'я може встановлюватися на основі суб'єктивних відчуттів конкретної людини у сукупності з даними клінічного обстеження, з урахуванням статі, віку, соціальних, кліматичних, географічних та метеорологічних умов проживання людини [15].

У юридичній і медичній літературі окремі дослідники поняття здоров'я визначають як певний об'єктивний фізіологічний стан людини, який вона мала до вчинення злочину [16], а шкоду здоров'ю – як порушення анатомічної цілісності, фізіологічної функції органів або тканин, що виявляється у тілесному ушкодженні або захворюванні чи патологічному стані [17].

Системний аналіз медичної, юридичної літератури дозволяє зробити висновок про те, що для правильного розуміння сутності та наслідків фізичної шкоди, доцільно дослідити її в медичному, біологічному і юридичному аспектах.

Варто зазначити, що до наслідків шкоди здоров'ю дослідники відносять захворювання. Вони вважають, що захворювання – це порушення життєдіяльності організму при надмірних пошкоджуючих змінах параметрів зовнішнього і внутрішнього середовища, при яких виникає недостатність підтримки гомеостазу за рахунок перенапруження основних і дублюючих механізмів регуляції. Для стану хвороби характерна поява функціональних відхилень від норми, неадекватних відповідей організму на подразник, навіть адекватний, розвиток різних порушень на всіх рівнях організації – молекулярно-клітинному, тканинному, органному, системному [18]. Як вважають, захворювання переважно виявляються у порушенні життєдіяльності організму людини, яке характеризується обмеженою пристосованістю та зниженням працездатності під впливом шкідливих для нього факторів навколишнього середовища [19]. Аналіз статистичних даних Державної пенітенціарної системи України, Фонду соціального страхування щодо захворювання засуджених дозволяє зробити висновок про те, що захворювання може бути наслідком спричинення фізичної шкоди, завданої здоров'ю особи.

Більшість вчених вважає, що патологічний стан є наслідком ушкодження здоров'я. Патологічний стан – це стійке відхилення від норми, яке має біологічне негативне значення для організму [20]. Деяко іншу точку зору має В. В. Михайлов. Він вважає, що патологічний стан – вроджена чи набута після завершення патологічного процесу структурно-функціональна недостатність органів із частковою або повною втратою здатності до відновлення нормальної діяльності (генетичні дефекти обміну речовин, вроджене недорозвинення органів, заміщення втрачених паренхіматозних клітин рубцевою тканиною та ін.) [18]. Працівники міліції м. Черкаси під час допиту Іванова застосовували фізичне насильство та електричний струм, в результаті чого він одержав безліч ушкоджень, які призвели до патологічного стану, а саме: опіків і посттравматичної невропатії суглобів [21]. Безспірно, що інвалідність є негативний наслідок, завданої шкоди здоров'ю. У юридичній літературі інвалідність визначається як

посвідчення медичним органом стану здоров'я, за якого громадянин, внаслідок хронічного захворювання чи анатомічних дефектів, які спричиняють стійке, незважаючи на лікування, порушення функцій організму, змушений припинити професійну працю є може працювати в разі значних змін звичайних умов праці [22]. Слушною є думка І. М. Сироти, який вважає, що про інвалідність мова йде тоді, коли розлади функцій організму під впливом хвороби чи внаслідок анатомічного дефекту тягнуть за собою соціальні наслідки – припинення професійної роботи в звичайних умовах чи зміну її, призначення різних видів соціальної допомоги, встановлення різних пільг і т. ін. [23]. В медичній літературі зазначено, що до інвалідності може призвести патологічний стан, захворювання, тілесні ушкодження. Перелік негативних наслідків завданої шкоди здоров'ю, в результаті яких встановлюється група інвалідності, передбачений Інструкцією про встановлення груп інвалідності [24].

У судовій медицині ушкодження – це порушення анатомічної цілісності, фізіологічної функції органів або тканин, що виникло в результаті впливу факторів навколишнього середовища [25]. Водночас, тілесні ушкодження виражені в анатомічному порушенні структури органу або тканини (рани, вивихи, розтягнення, переломи, тріщини, розриви органів, тощо) або функціональних ушкодженнях органів (струс мозку, тощо) [15].

Аналіз медичної, юридичної літератури, статистичних даних Державної пенітенціарної системи України, Фонду соціального страхування свідчить про необхідність дослідження фізичної шкоди у кримінально-процесуальному праві у широкому значенні, а саме: шкоду завдану здоров'ю особи внаслідок вчинення відносно неї злочину або незаконних рішень, дій органами досудового розслідування, прокуратури, суду. На наш погляд, незаконні рішення органів досудового розслідування, прокуратури, суду – це незаконні постанови, ухвали, вироки, відносно особи, невинуваті у вчиненні злочину, а неправомірні дії – фальсифікація доказів, застосування фізичного чи психічного насильства.

Таким чином, у широкому значенні фізичну шкоду слід розглядати як завдані здоров'ю особи ушкодження, захворювання, патологічний стан або інвалідність, одержані внаслідок вчинення відносно неї злочинного посягання або незаконних дій, або протиправного процесуального рішення органів досудового розслідування, прокуратури, суду.

Викладене дозволяє сформулювати поняття фізичної шкоди, завданої особі, не винуватій у вчиненні злочину. Вважаємо, що *фізичну шкоду слід розглядати як завдані здоров'ю особі порушення анатомічної цілісності або фізіологічної функції органів або тканин, виявляється в тілесному ушкодженні, захворюванні, патологічному стані, інвалідності і є наслідком незаконного і необґрунтованого кримінального переслідування, незаконного застосування запобіжного заходу, незаконного затримання, незаконного засудження, застосування катування, фізичного, психічного насильства, фальсифікації доказів.*

У чинному законодавстві не визначено порядок відшкодування фізичної шкоди реабілітованому. Дослідження проблеми фізичної шкоди, завданої особі, не винуватій у вчиненні злочину, дозволяє викласти концеп-

туальні положення відповідальності держави перед реабілітованим за завдану шкоду здоров'ю неправомірними рішеннями, діями органів досудового розслідування, прокуратури, суду.

У зв'язку з цим доцільно проаналізувати причинно-наслідковий зв'язок між незаконними процесуальними рішеннями, діями органів досудового розслідування, прокуратури, суду і завданою особі фізичної шкоди. Слушною є думка І. Я. Фойницького, який виділяв такі напрямки розвитку причинно-наслідкових зв'язків:

- від причини до наслідків;
- від наслідків до причини;
- від загальної причини до одного із наслідків;
- від загального наслідку до однієї із причин [26].

Зазначене дозволяє зробити висновок про те, що причинно-наслідковий зв'язок є запорукою реалізації майнової відповідальності держави перед особою, незаконно і необґрунтовано підданою кримінальному переслідуванню, незаконно засудженою, та – відшкодування наслідків заподіяної шкоди здоров'ю реабілітованому.

Конституційний принцип відповідальності держави за свою діяльність перед людиною, юридично пов'язує і обмежує дії держави, виконавчих, судових органів та посадових й службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень. Насамперед ст. 56 Конституції України закріплює право громадянина на відшкодування за рахунок держави майнової та моральної шкоди, завданої неправомірними рішеннями, діями, бездіяльністю посадових осіб державних органів. Вважаємо, що особа, невинувата у вчиненні злочину, має право на відшкодування не тільки майнової, моральної шкоди, але й фізичної шкоди, завданої незаконними процесуальними рішеннями органів досудового розслідування, прокуратури і суду. І як правильно зазначає Г. К. Кожевніков, у кримінальному судочинстві особливе значення мають фундаментальні засади щодо недоторканості прав і свобод громадянина, взаємної відповідальності держави та особи, підкорення закону діяльності всіх державних органів і посадових осіб [27]. Зазначене дозволяє зробити висновок про те, що держава повинна забезпечити відшкодування реабілітованому у повному обсязі фізичної шкоди, завданої незаконними процесуальними рішеннями, діями посадових осіб органів досудового розслідування, прокуратури, суду. Пропонуємо в КПК України унормувати право реабілітованого на відшкодування завданої фізичної шкоди у повному обсязі за рахунок держави.

Слід зазначити, що відшкодування реабілітованому завданої фізичної, матеріальної та моральної шкоди за рахунок держави у повному обсязі є важливим елементом реабілітації. Дослідження основних елементів реабілітації, розкриття їх змісту має певне наукове значення. Вони розкривають сутність реабілітації, визначають умови і підстави прийняття акту реабілітації відносно невинуватої особи у вчиненні злочину на досудовому слідстві, а в судових інстанціях, визначають межі відповідальності держави за незаконність і необґрунтованість кримінального переслідування особи, незаконне засудження. Вважаємо, що *реабілітація – це встанов-*

лений законом порядок визнання невинуватості особи у вчиненні злочину, поновлення її порушених прав і свобод, відшкодування за рахунок держави у повному обсязі фізичної, майнової, моральної шкоди, завданої особі незаконним і необґрунтованим кримінальним переслідуванням, незаконним засудженням, неправосудним судовим рішенням про застосування примусового заходу медичного чи виховного характеру.

Слід відзначити, що в ст. 3 КПК України визначено, що завданнями кримінального судочинства є захист особи, суспільства, держави від кримінального правопорушення, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений і жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу. У зв'язку з цим слушною є думка І. Л. Петрухіна, що виправдання підсудного при відсутності чи недостатності доказів – також корисний результат судового розгляду, як і засудження винуватого [28]. Вважаємо, що завданням кримінального судочинства є кримінальне переслідування винуватої особи у вчиненні злочину і справедливе її покарання і захист особи від незаконного і необґрунтованого кримінального переслідування.

Гарантії забезпечення прав і свобод людини і громадянина значною мірою визначаються національним законодавством. Кримінальне процесуальне законодавство України не містить адекватні істотні процесуальні гарантії захисту особи, не винуватої у вчиненні злочину, не унормовані правові відносини у сфері реабілітації. Водночас, 86 % опитаних засуджених, 95 % правозахисників та 82 % прокурорів зазначають про необхідність впровадження таких норм у чинному КПК України.

Порівняльний аналіз правової регламентації реабілітації в КПК України інших держав свідчить про те, що національним законодавством більшості держав передбачено механізм ефективного захисту особи від незаконного і необґрунтованого кримінального переслідування, незаконного засудження. Так, в КПК РФ виокремлено главу «Реабілітація» [30], в ст. 36 КПК Азербайджанської Республіки [30] визначено принцип кримінального судочинства – забезпечення поновлення порушених прав реабілітованих, у ст. 460 КПК Республіки Білорусь [31] визначено підстави відшкодування шкоди завданої особі, не винуватої у вчиненні злочину.

Висновки. На підставі проведеного аналізу, зроблено висновок про доцільність доповнення КПК України главою «Реабілітація», в положеннях якої викласти: поняття реабілітації, умови та процесуальні підстави визнання права особи на реабілітацію; суб'єктів реабілітаційних правовідносин; підстави часткової реабілітації на досудовому і в судовому провадженні; процесуальний порядок реабілітації в ситуації примусової самообмови, фальсифікації доказів; порядок поновлення порушених прав і свобод реабілітованого; поняття фізичної шкоди та порядок її відшкодування; визначення майнової, моральної шкоди, завданої реабілітованому, правовий механізм відшкодування майнової шкоди; усунення наслідків моральної шкоди реабілітованому та її компенсація.

Перелік посилань

1. Статистика. Новий кримінальний кодекс. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/statistics> (дата звернення: 15.03.2021).
2. Безлепкин Б. Т. Отраслевая принадлежность института возмещения ущерба реабилитированным. *Советское государство и право*. 1989. № 1. С. 65-73.
3. Таджиев Т. Т. Проблемы реабилитации в советском уголовном процессе: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. 12.00.09. Ташкент, 1991. 37 с.
4. Пастухов М. И. Реабилитация невиновных: основы правового института. Минск, 1993. 176 с.
5. Шило Н. Я. Проблема реабилитации на предварительном следствии. Ашхабад, 1981. 200 с.
6. Шумило М. Є. Реабілітація в кримінальному процесі України: моногр. Харків, 2001. 320 с.
7. Бойцова Л. В. Уголовная юстиция: гражданин государство. Тверь, 1994. 101 с.
8. Каплина О. В. Проблемы реабилитации в уголовном процессе Украины: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харьков, 1998. 230 с.
9. Матвеев А. Н. Правовой институт реабилитации в Российском уголовном процессе : автореф.дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2009. 25 с.
10. Суд приговорил «оборотней в погонах» к трем годам лишения свободы. SEGODNYA,UA: сайт. *Сегодня*. URL: <https://www.segodnya.ua/regions/dnepr/dvoe-militsionerov-10-chacov-ictjazali-muzhchinu-trebuja-priznanij-v-krazhe-303290.html> (дата звернення: 20.01.2021).
11. Гришук О. В. Право людини на компен-

References

1. Statistics. New Criminal Code. Retrieved from: <https://newcriminalcode.org.ua/statistics> (access date 15.03.2021). (in Ukrainian).
2. Bezlepkin, B. T. (1989). Branch of the institute of compensation for damage to the rehabilitated. *Soviet State and Law*. No. 1. P. 65-73. (in Russian).
3. Tadzhiyev, T. T. (1991). Problems of rehabilitation in the Soviet criminal process: extended abstract of Doctor's thesis. 12.00.09. Tashkent. 37 p. (in Russian).
4. Pastukhov, M. I. (1993). Rehabilitation of the innocent: the foundations of a legal institution. Minsk. 176 p. (in Russian).
5. Shilo, N. Ya. (1981). The problem of rehabilitation during the preliminary investigation. Ashgabat. 200 p. (in Russian).
6. Shumylo, M. Ye. (2001). Rehabilitation in the criminal process of Ukraine: monograph. Kharkiv. 320 p. (in Ukrainian).
7. Boitsova, L. V. (1994). Criminal justice: citizen of the state. Tver. 101 p. (in Russian).
8. Kaplina, O. V. (1998). Problems of rehabilitation in the criminal process of Ukraine: Candidate thesis of Juridical Sciences: 12.00.09. Kharkov. 230 p. (in Russian).
9. Matveev, A. N. (2009). Legal Institute of Rehabilitation in the Russian Criminal Procedure: extended abstract of candidate's thesis: 12.00.09. Moscow. 25 p. (in Russian).
10. The court sentenced the "rogue police" to three years in prison. SEGODNYA, UA: website. Retrieved from: <https://www.segodnya.ua/regions/dnepr/dvoe-militsionerov-10-chacov-ictjazali-muzhchinu-trebuja-priznanij-v-krazhe-303290.html> (access date 20.01.2021). (in Russian).
11. Hryshchuk, O. V. (2002). Human right

- сацию моральної шкоди (загальнотеоретичні аспекти) 2002 р. URL: <http://studrada.com.ua/content/%D0%B2%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%E%D0%B2%D0%BA%D0%B8-72> (дата звернення: 20.01.2021).
12. Гаврилов Э. П. Как определить размер компенсации морального вреда? *Российская юстиция*. 2000. № 6. С. 28.
13. Словник термінів, що вживаються в законах України (станом на 01.10.2009) / уклад. В. Д. Андрієнко та ін. Київ, 2009. 987 с.
14. Большая медицинская энциклопедия: в 30 т. / гл. ред. Б. В. Петровский. Москва, 1978 Т. 8. 528 с.
15. Новая популярная медицинская энциклопедия / гл. ред. В. И. Покровский. Москва, 2004. 768 с.
16. Борзенков Г. Н. Квалификация преступлений против жизни и здоровья: учеб.-практ. пособ. Москва, 2005. 144 с.
17. Гурочкин Ю. Д. Судебная медицина: курс лекцій. Москва, 2003. 320 с.
18. Михайлов В. В. Основы патологической физиологии: руководство для врачей. Москва, 2001. 704 с.
19. Большая медицинская энциклопедия: в 30 т. / гл. ред. Б. В. Петровский. 3-е изд. Москва, 1978. Т. 3. 584 с.
20. Большая медицинская энциклопедия: в 30 т./ гл. ред. Б. В. Петровский. Москва, 1978. Т. 18. 528 с.
21. Суд освободил из-под стражи жителя Черкасс, которого жестоко пытали в милиции. Факты и комментарии. URL: <http://fakty.ua/155697-sud-osvobodil-iz-pod-strazhi-zhitelya-cherkass-kotorogo-zhestoko-pytali-v-milicii> (дата звернення: 20.01.2021).
22. Юридичний словник-довідник / за ред.
- to compensation for moral damage (general theoretical aspects) Retrieved from: <http://studrada.com.ua/content/%D0%B2%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%E%D0%B2%D0%BA%D0%B8-72> (access date 20.01.2021). (in Ukrainian).
12. Gavrilov, E. P. (2000). How to determine the amount of compensation for moral damage? *Russian justice*. No. 6. P. 28. (in Russian).
13. Andrienko, V. D. (Ed.) (2009). Dictionary of terms used in the laws of Ukraine (as of 01.10.2009). Kyiv. (in Ukrainian).
14. Petrovskii, B. V. (Ed.) (1978). Comprehensive medical encyclopedia: in 30 volumes. Vol. 8. Moscow. 528 p. (in Russian).
15. Pokrovsky, V. I. (Ed.). (2004). New popular medical encyclopedia. Moscow. 768 p. (in Russian).
16. Borzenkov, G. N. (2005). Qualification of crimes against life and health: study guide. Moscow. 144 p. (in Russian).
17. Gurochkin, Yu. D. (2003). Forensic medicine: a course of lectures. Moscow. 320 p. (in Russian).
18. Mikhailov, V. V. (2001). Fundamentals of pathological physiology: a guide for doctors. Moscow. 704 p. (in Russian).
19. Petrovskii, B. V. (Ed.) (1978). Comprehensive medical encyclopedia: in 30 volumes. Vol. 3. Moscow. 1978. 584 p. (in Russian).
20. Petrovskii, B. V. (Ed.) (1978). Comprehensive medical encyclopedia: in 30 volumes. Vol. 18. Moscow. 528 p. (in Russian).
21. The court released from custody a resident of Cherkassy, who was brutally tortured by the police. Facts and comments. Retrieved from: <http://fakty.ua/155697-sud-osvobodil-iz-pod-strazhi-zhitelya-cherkass-kotorogo-zhestoko-pytali-v-milicii> (access date 20.01.2021). (in Russian).
22. Shemshuchenko, D. S. (Ed) (1996).

- Д. С. Шемшученка. Київ, 1996. 694 с.
23. Сирота І. М. Право пенсійного забезпечення в Україні: курс лекцій. Київ, 1998. 288 с.
24. Про затвердження Інструкції про встановлення груп інвалідності: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 05.09.2011 № 561. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1295-11>.
25. Большая медицинская энциклопедия: в 30 т. / гл. ред. Б. В. Петровский. Москва, 1978. Т. 20. 560 с.
26. Фойницький І. Я. Курс уголовного судопроизводства. Санкт-Петербург, 1996. Т. 1. 607 с.
27. Кожевников Г. К. Принцип презумпции невиновности и его реализация в досудебном уголовном процессе: моногр. Харьков, 1997. 97 с.
28. Петрухин И. Л. Реабилитация. *Законодательство*. 2004. № 3. С. 74–84.
29. Уголовно-процессуальный кодекс РФ. URL: <http://pravoved.in.ua/section-kodeks/79-upku.html>.
30. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики. Утвержден Законом Азербайджанской Республики от 14.07.2000 № 907-ІГ URL: <http://legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14110/preview>.
31. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь. URL: <http://pravo.kulichki.com/vip/upk/index.htm>.
- Legal dictionary-reference. Kyiv. 694 p. (in Ukrainian).
23. Syrota, I. M. (1998). The right to pension provision in Ukraine: a course of lectures. Kyiv. 288 p. (in Ukrainian).
24. On the approval of the Instruction on the establishment of disability groups: order of the Ministry of Health of Ukraine dated 05.09.2011 No. 561. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1295-11>. (in Ukrainian).
25. Petrovskii, B. V. (Ed.) (1978). Comprehensive medical encyclopedia: in 30 volumes. Vol. 20. Moscow. 560 p. (in Russian).
26. Foinitskii, I. Ya. (1996). Course of criminal proceedings. St. Petersburg. Vol. 1. 607 p. (in Russian).
27. Kozhevnikov, G. K. (1997). The principle of the presumption of innocence and its implementation in pre-trial criminal proceedings: monograph. Kharkov. 97 p. (in Russian).
28. Petrukhin, I. L. (2004). Rehabilitation. *Legislation*. No. 3. P. 74–84. (in Russian).
29. Criminal Procedure Code of the Russian Federation. Retrieved from: <http://pravoved.in.ua/section-kodeks/79-upku.html>. (in Russian).
30. Criminal Procedure Code of the Republic of Azerbaijan. Approved by the Law of the Republic of Azerbaijan dated July 14, 2000 No. 907- ІГ Retrieved from: <http://legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14110/preview>. (in Russian).
31. Criminal Procedure Code of the Republic of Belarus. Retrieved from: <http://pravo.kulichki.com/vip/upk/index.htm>. (in Russian).

РЕАБИЛИТАЦИЯ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ: ПРОБЛЕМЫ ТЕОРИИ, ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА И ПРАКТИКИ

А. А. Наумова

Проблема возникновения права на реабилитацию и возмещение вреда лицу, которое было незаконно и необоснованно привлечено к уголовной ответственности, незаконно осужденного является актуальной для науки уголовного процессуального права, правоприменительной практики. В то же время, в действующем Уголовном процессуальном кодексе Украины не предусмотрены нормы, которые бы содержали основные положения реабилитации.

В результате проведенного исследования сформулировано понятие физического вреда, как нанесенного здоровью лица нарушения анатомической целостности, или физиологической функции органов, или тканей, которое проявляется в телесном повреждении, заболевании, патологическом состоянии, инвалидности и является следствием незаконного и необоснованного уголовного преследования, незаконного применения меры пресечения, незаконного задержания, незаконного осуждения, применения пыток, физического, психического насилия, фальсификации доказательств.

Дано определение реабилитации, как установленного законом порядка признания невиновности лица в совершении преступления, восстановления его нарушенных прав и свобод, возмещения за счет государства в полном объеме физического, имущественного, морального вреда, причиненного лицу незаконным и необоснованным уголовным преследованием, незаконным осуждением, неправосудным судебным решением о применении принудительных мер медицинского или воспитательного характера.

Сравнительный анализ правовой регламентации реабилитации в УПК других стран СНГ свидетельствует о том, что национальным законодательством большинства государств предусмотрен механизм эффективной защиты личности от незаконного и необоснованного уголовного преследования, незаконного осуждения. Для усовершенствования действующего уголовного процессуального законодательства Украины нами предложено дополнить УПК Украины главой «Реабилитация», в положениях которой изложить понятие реабилитации, условия и процессуальные основания признания права человека на реабилитацию; субъектов реабилитационных правоотношений; основания частичной реабилитации на предварительном и в судебном производстве; процессуальный порядок реабилитации в ситуации принудительного самооговора, фальсификации доказательств; порядок восстановления нарушенных прав и свобод реабилитированного; понятие физического вреда и порядок его возмещения; определения имущественного, морального вреда, причиненного реабилитированному; правовой механизм возмещения имущественного ущерба; устранение последствий морального вреда реабилитированному и его компенсация.

Ключевые слова: реабилитация, физический вред, фальсификация доказательств, применение физического или психического насилия, ответственность государства перед реабилитированным.

REHABILITATION IN CRIMINAL PROCEDURE: PROBLEMS OF THEORY, LEGISLATION AND PRACTICE

A. Naumova

The problem of the right to rehabilitation and compensation to a person who was illegally and unreasonably prosecuted, illegally convicted is relevant to the science of criminal procedural law, law enforcement practice. At the same time, the current Criminal Procedure Code of Ukraine does not provide rules that would contain the basic provisions of rehabilitation.

As a result of the study, the concept of physical harm is formulated as a violation of the anatomical integrity or physiological function of organs or tissues, which manifests itself in bodily injury, disease, pathological condition, disability and is a consequence of illegal and unjustified criminal prosecution, illegal restraint, detention, unlawful conviction, torture, physical, mental violence, falsification of evidence.

The definition of rehabilitation is defined as the procedure established by law for the recognition of a person's innocence in committing a crime, restoration of his/her violated rights and freedoms. It is also defined compensation at the expense of the state in full physical, property, moral damage caused to a person by illegal and unjustified criminal prosecution, illegal conviction, and unjust trial on the application of coercive measures of a medical or educational nature.

A comparative analysis of the legal regulation of rehabilitation in the Code of Criminal Procedure of the CIS countries shows that the national legislation of most states provides a mechanism for effective protection of the individual from illegal and unjustified criminal prosecution, illegal conviction. To improve the current criminal procedure legislation of Ukraine, we proposed to supplement the Code of Criminal Procedure of Ukraine with the chapter "Rehabilitation". In the provisions of this chapter, there is a need to set out the concept of rehabilitation, conditions and procedural grounds for recognizing the human right to rehabilitation; subjects of rehabilitation legal relations; grounds for partial rehabilitation in preliminary and judicial proceedings. In addition, the chapter should contain the procedural order of rehabilitation in a situation of forced self-incrimination, falsification of evidence; the procedure for restoring the violated rights and freedoms of the rehabilitated person. As well as the concept of physical harm and the procedure for its compensation; determination of property, moral damage caused to the rehabilitated; legal mechanism for compensation of property damage; elimination of the consequences of moral damage to the rehabilitated and its compensation.

Key words: rehabilitation, physical harm, falsification of evidence, use of physical or mental violence, responsibility of the state to the rehabilitated.